Kwartaalschrift 2008/3
v.u. Onzen Heertje erfgoedvereniging vzw,
Doornstraat 11A, 8970 Poperinge

Het boekje open 1

Ter gelegenheid van de erfgoeddag
"wordt verwacht" 13 04 2008

De collega's vonden het trendy van de taboe rond de geboorte te doorbreken en open en bloot "ter wereld gebracht" in beeld te brengen.
Eigenwijs als we zijn – en vooral omdat we het evenement al direct na het opdoeken in 2007 uittekenden kozen wij om een ander taboe aan te pakken: nl. omgaan met de dood en .. "het oordeel, de hel en de hemelse glorie".

Reële verwachting.

Knekelprentjes en prentjes waar de knekels niet ontbreken zijn niet weg te denken uit de verzamelingen van voor 1900.

Meestal met de vermanende en vaak uitdrukkelijk moraliserende zinsnede "heden hij, morgen jij" – "hodie mihi, cras tibi"

Peyst er wel op.

Penſez-y-bien.

Wanneer we het geheel van de bidprentjes van voor de 20ste eeuw overschouwen dan zien we naast de eenvoud van de afbeeldingen een opvallend realistisch verhaal. Het zou een boeiende studie zijn de iconografie op te delen in periodes vanuit het oogpunt van de theologie waarvan men toen leefde. Uitvoerige studie zou zich ook nog kunnen richten op het effect van de voorstelling en de manier waarop het gelovige volk de opvattingen van het catechetisch-pastoraal gebeuren verwerkte.

Wij beperken ons ertoe enkele lijnen van het geheel te ontwarren zonder het best interessante studieobject grondig af te maken.
We zanten in de theologie van eind 19de eeuw en we proberen de symboliek die in de vormgeving zit wat toe te lichten in het kader van die theologische achtergrond.

De theologie

Geloofswaarheden.

Dat het spreken over God vertrekt van geloofs-waarheden is niet nieuw. De geschiedenis van de eerste tijden van het christendom staat bol van de woordenstrijd en het getouwtrek van de conciliaire disputen. Enkele kerkvaders overleefden de controverses, anderen werden aan de kant gezet en worden nu vaak weer even afgestoft…

De geloofswaarheden die vaak onderliggend op de bidprentjes worden aangewend zijn: Ik geloof in de Verrijzenis.

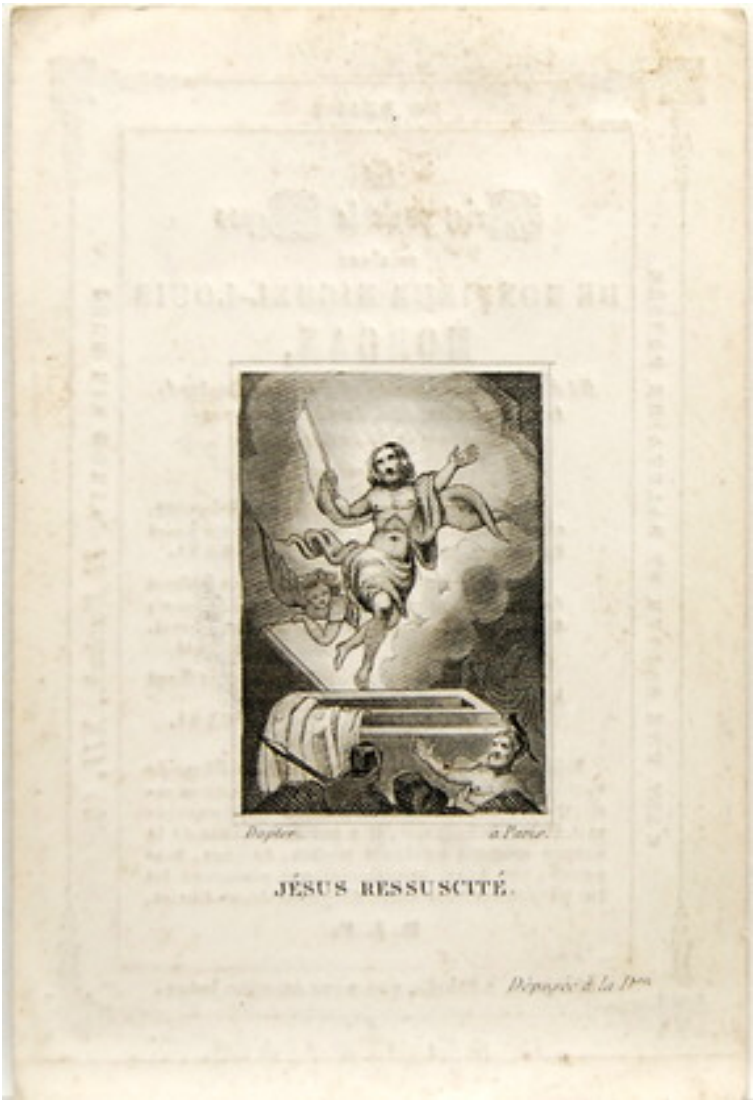

Dat is uiteraard belangrijk in het kader van de dood.

In een ruimere context

Naast het feit dat men vertrekt van de verhalen uit het bijbels verhaal blijft men 'onderwijzen'. Zelfs de typisch theologische instap wordt niet vermeden. De drie-eenheid en de kerk krijgen hun deel: De drie-eenheid wordt in beeld gebracht omwille van de heilsgeschiedenis en daaraan gekoppeld het onderpand van het zieleheil; de 'verdienste van de hemel.' Iconografen hebben het 'de genadetroon/genadestoel' genoemd.

In dat licht is met de contrareformatie en de bevelen van het Concilie van Trente in de catechese en de pastoraal heel wat aandacht gegaan naar de Kerk en de theologie van het instituut dat omwille van de sleutels van Petrus het beheer over de door Christus kruis' verdiende genade beheerde.

Specifiek hieromtrent is het zeer veel gebruikte gebed voor de volle aflaat.

Deze genadeleer was een hoopopbouwend element in de donkere, uitzichtloze en 'fragile' (vaas van het lichaam) menselijke situatie.

Het ledige graf krijgt twee cherubijnen, die verwijzen naar het Heilige der Heiligen in het eerste Verbond. "Daar zal ik je ontmoeten, en vanaf die plaats, boven de verzoeningsplaat, tussen de twee cherubs op de ark met de verbondstekst, zal ik met je spreken en je alles zeggen wat ik van de Israëlieten verlang[1]."
In het doek van Veronica bedoelt men naar Christus te verwijzen, die God-met ons, verrezen is.
De Latijnse tekst erboven zal door de meeste gelovigen wel niet begrepen zijn, maar het Alleluia klonk hen bekend in de oren.
De kerkganger zal ook wel de Aanwezige Heer gezien hebben in de ciborie die verwijst naar Christus in het brood van de hostie onder ons.

Het gehele heilsbestel vanuit de genadestoel (zie blz. 5) moest een troost zijn. De Zoon van God had de kerk op aarde de macht gegeven. De poorten der hel zouden haar niet overweldigen[2].

[1] Exodus 5:22.
[2] Matt. 16: 18: " En ik zeg je: jij bent Petrus, de rots waarop ik mijn kerk zal bouwen, en de poorten van het dodenrijk zullen haar niet kunnen overweldigen."

De troost was er niet alleen omwille van die hoop op verrijzenis. De hemel dat is onze woonplaats. De broosheid van lichaam en bestaan toont op alle manieren dat we in de hemel thuis. De geest is van God. Het lichaam is vergankelijk.

Zonder dat de Zoon door de Vader gezonden werd en de H. Geest ons nu in vlam en vuur zet, is er geen mogelijkheid om te hopen op een hemels bestaan.

Deze theologische gedachtengang brengt ons spontaan bij Christus en de prijs die Hij betaalde. Die theoretische onderlaag die wordt symbolisch aangetroffen in het subtiele detail van de gehoornde grafkelder.

In het Eerste Verbond wordt van het altaar gezegd dat het hoornen draagt. De hoorn is de macht. Die hoornen verwijzen in tweede instantie naar de runderen die op de altaren aan de godheid werden geofferd. Een altaar heeft een verzoenende functie[3]. Het smeekt de Allerhoogste.

Inderdaad "in de schaduw"… De niet-gelovige, de twijfelende gekwetste mens herkent en ontkent het uitzichtloze niet. Daar heeft hij beelden voor.

[3] Ex. 30:10: " Eenmaal per jaar moet Aäron aan de horens van dit altaar de verzoeningsrite voltrekken met het bloed van het reinigingsoffer, en alle komende generaties moeten dit gebruik in stand houden. Dit altaar is voor de HEER allerheiligst."

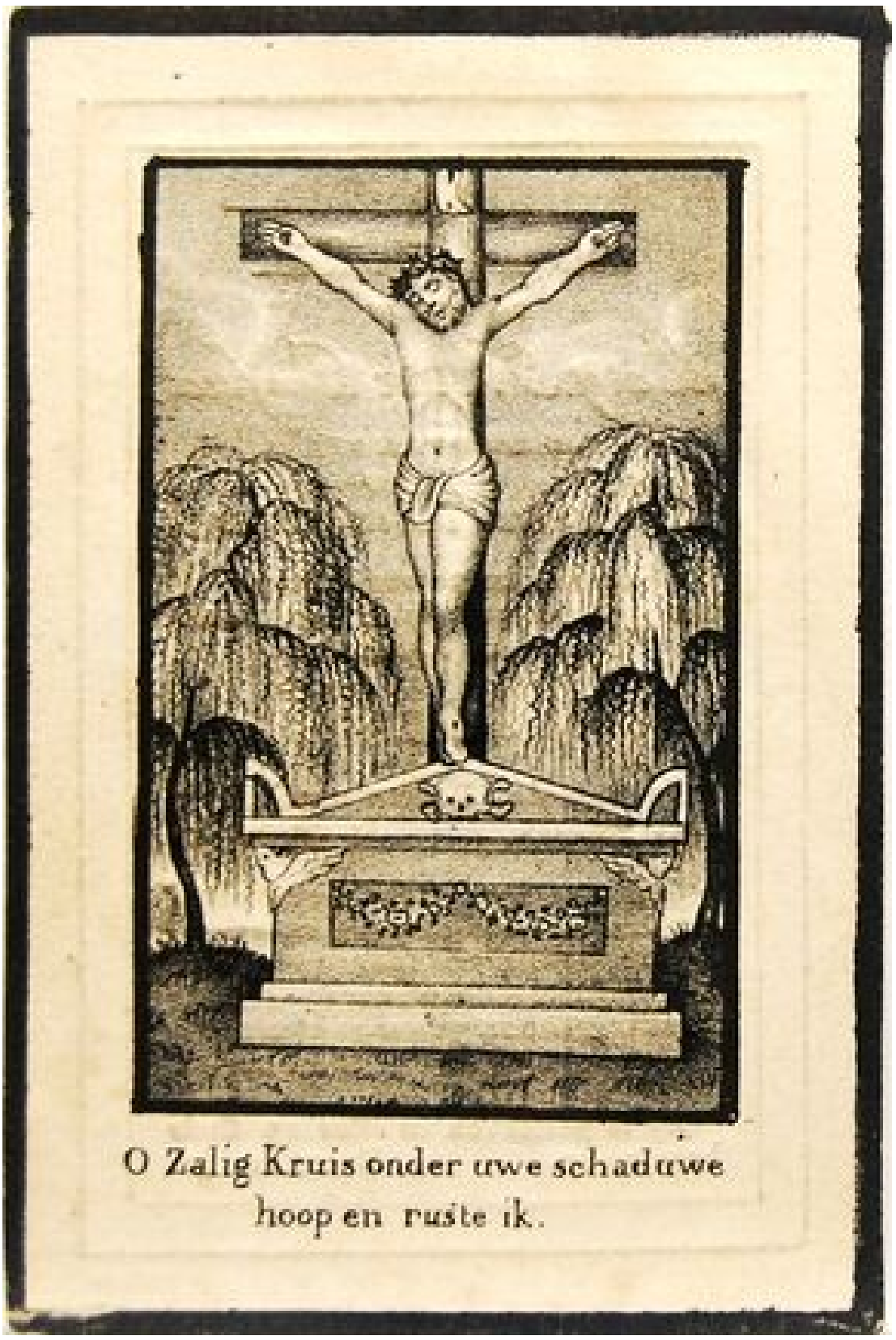

O Zalig Kruis onder uwe schaduwe
hoop en ruste ik.

De Filisofie

Stervelingen

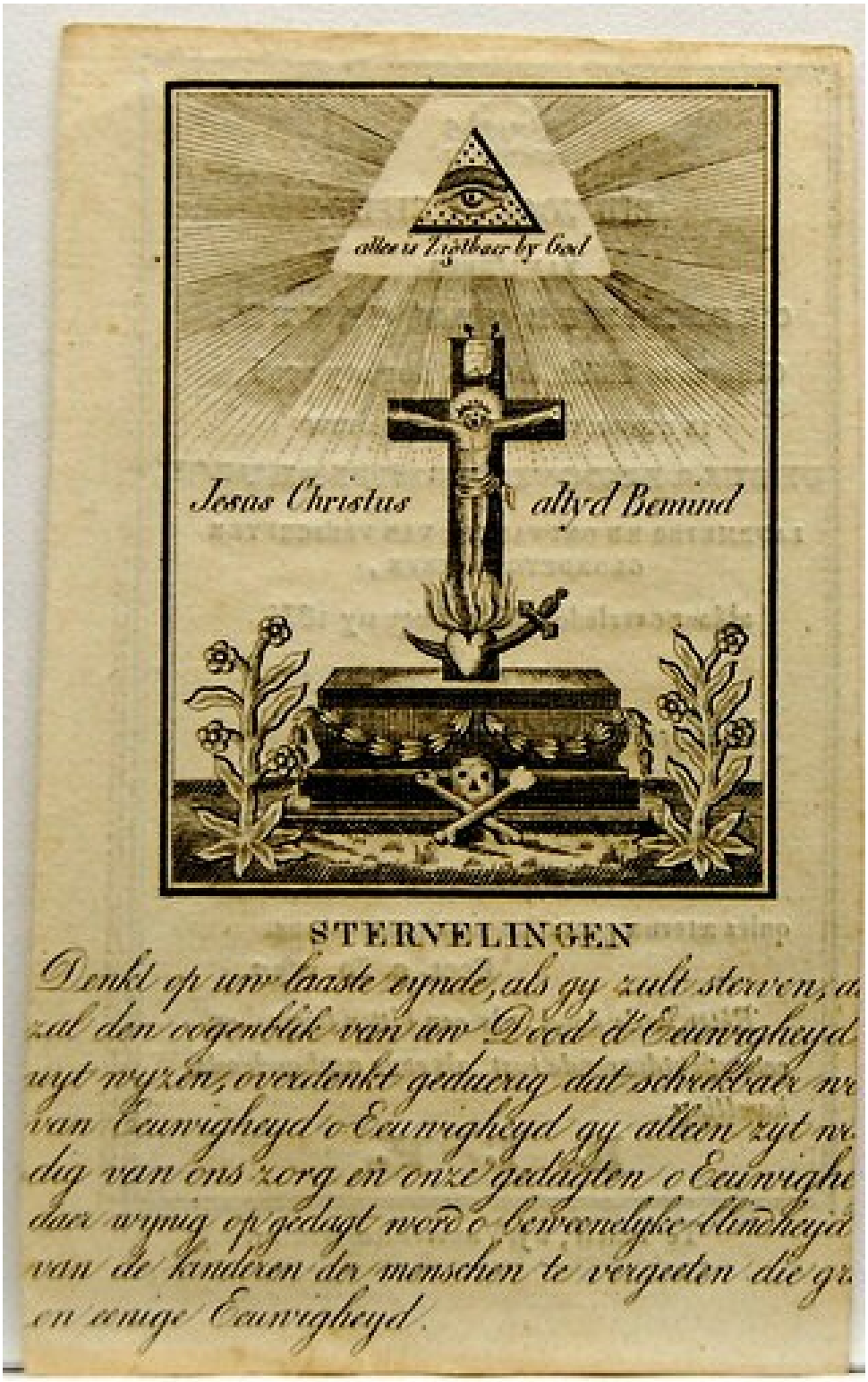

Wij, stervelingen, zijn drenkelingen. De Griekse filosofie en de Egyptenaren zagen in de ziel de overstap nemen met de boot. Deze filosofische inkleding blijft nazinderen.

Andere symbolen zijn de reeds genoemde vaas (lichaam). Ze lijkt op de hedendaagse urne waar 'stof en as[4]' in worden bewaard.
De fakkel is gedoofd en staat omgekeerd ongebruikt. De geest vliegt als een duif, engelen brengen de 'persoon' naar de hemel.

Heel dikwijls wordt verwezen naar ons Vaderland de hemel. "Wij hebben hier geen eeuwige[5] woonplaats. In dat verband wordt de moraal aangewakkerd met de uitnodiging om hier de hemel te verdienen.

[4] Cf. Genesis.
[5] 2 Petrus 1:14: " Ik weet dat mijn tent binnenkort zal worden afgebroken – dat heeft onze Heer Jezus Christus mij te kennen gegeven –."

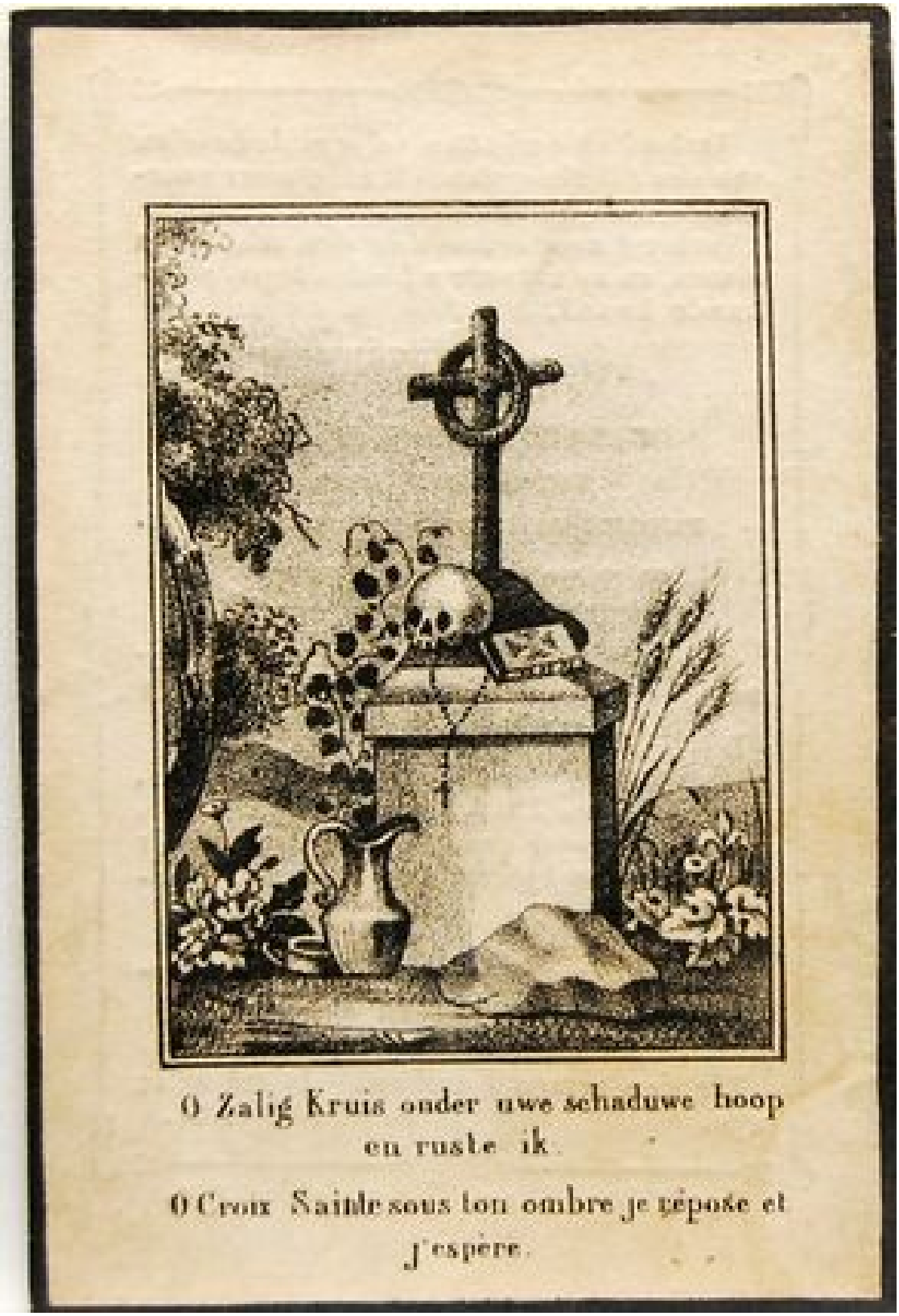

O Zalig Kruis onder uwe schaduwe hoop
en ruste ik.

O Croix Sainte sous ton ombre je repose et
j'espère.

Omgaan met het lijden

In de eucharistie – die in de voorbije theologische duiding vaak bijna uitsluitend – beladen was met de offer-idee kocht Jezus de mens vrij van de zonde. Eucharistievieringen voor de overledenen waren daar het logische

gevolg van. De 30 gregoriaanse missen zouden met de H. Gregorius, paus, te maken hebben.

De genadeleer die in de Rooms-katholieke visie telbaar concreet is. Zo helpt de kerk de mens om de inspanningen op te brengen om de hemel te 'be-erven'. Zo worden genaden omgezet in aflaten (korting op de straffen voor de zonde, die aan de mens blijven kleven) voor de 'zieltjes' van de overledenen.

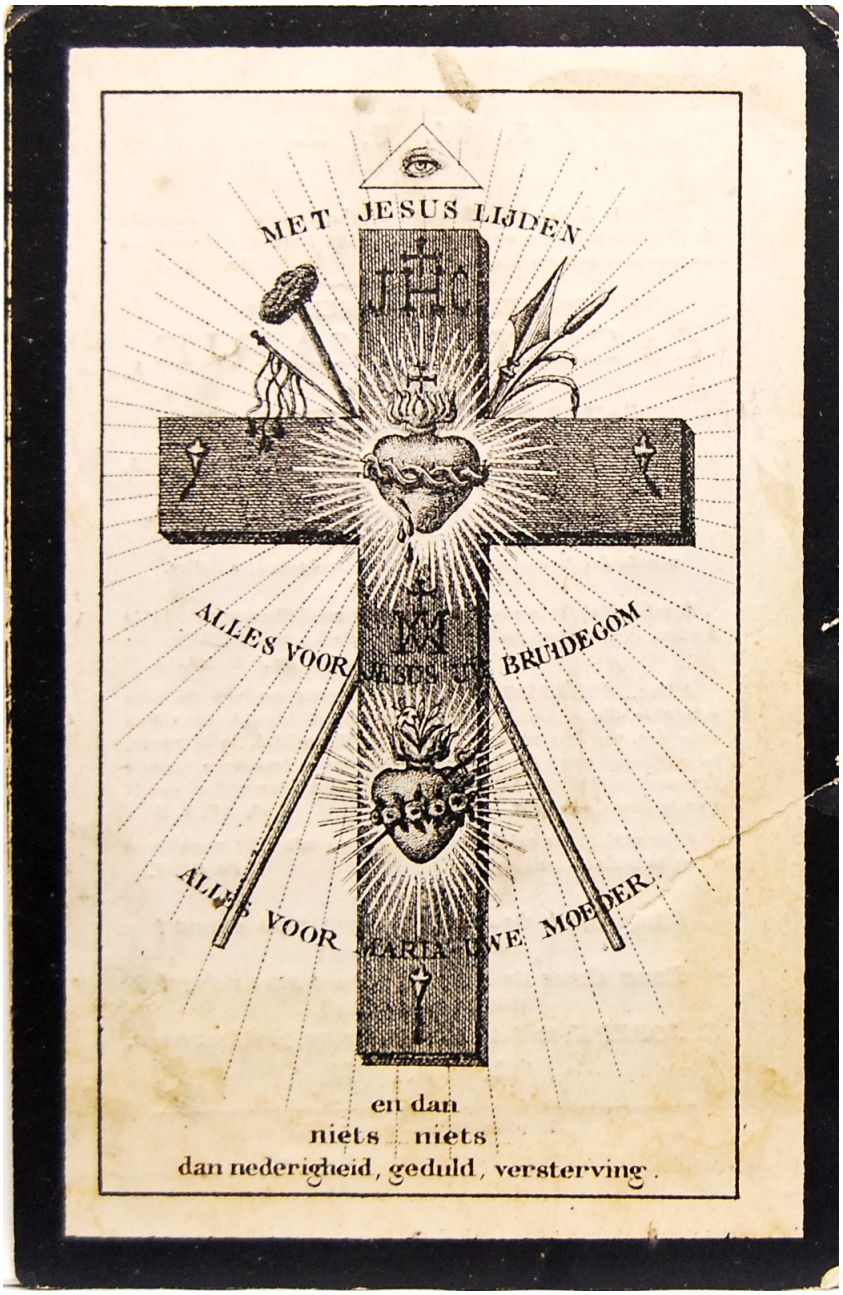

In die optiek is lijden te verzilveren. Lijden en mede-lijden worden steekpenningen. De penningen die men draagt, gelovigen noemen het medailles zijn religieuze voorwerpen die de mens laten delen in de genaden van de kloostergemeenschap die ze hen 'gewijd' bezorgd heeft.

"Leedwezen" wordt het genoemd. Het maakt de "verstorvene" solidair met het leed dat een ander is aangedaan en met het leed dat God wordt aangedaan door de zonde. Christus is het model van "leedwezen", de "barmhartigheid", breedhartigheid Gods. Hij draagt onze zonden. Hij verloste ons en dat betekent in het licht van de dood onze poort naar de hemel.

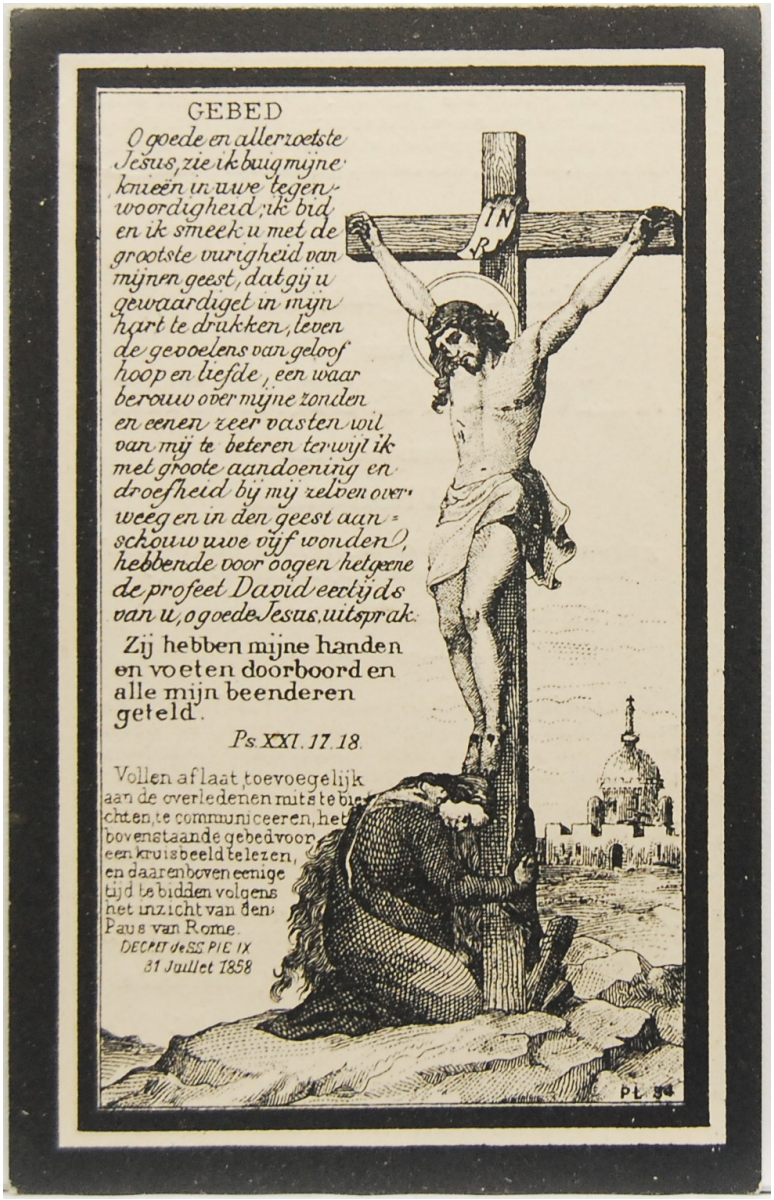

Het kruis bracht redding

Zo ook ontstond het gebed voor de volle aflaat. Onder bepaalde voorwaarden[6] is het mogelijk alle zondestraffen kwijt te zijn. Dit gebed werd in heel vele vormen gegoten, de ene kunstiger dan de andere. Nu eens als een oorkonde, dan weer met duidelijke en uitgewerkte afbeeldingen van de gekruisigde Christus. Een ander beeld wordt vergezeld van het Stabat Mater of Maria Magdalena, of een andere vrouwspersoon aan de voet van het kruis.

De bekende attributen waren voor de gelovige van toen niet verder uit te leggen.
Het INRI verwees naar de tekst die aan het kruis werd aangebracht: "Jezus Nazarenus Rex Judeorum".
Vaak kronkelde de slang op de grond: het beeld van de duivel die door Christus' offer vernietigd werd.

[6] Pius IX verleende op 31 juli 1858 een volle aflaat aan hen, die dit gebed voor een beeld van de gekruisigde Zaligmaker bidden. Voorwaarden: Biecht, H. Communie en Gebed volgens de intentie van Z.H. de Paus

Het minst bekende attribuut is wel de schedel en de skeletbeenderen. We zijn geneigd om er de verwijzing naar de schedelplaats: Golgotha erin te zien. Paulus helpt ons bij de Rabbijnse verhalen te komen. De Joodse traditie zegt dat Adam daar is begraven. Paulus schrijft dat Christus de Laatste Adam[7] is en dat in Christus de oude mens in ons sterft.

Opvallend veel afbeeldingen verankeren de hoop van de christen in het kruisoffer van Christus. De kelk van de eucharistie, het bloed van Christus wordt verbonden met de druiven. Jezus zegt van zichzelf dat Hij de wijnstok is en wij de ranken[8].Zo zijn missen voor overledenen en het eucharistisch gebed een troost voor wie in dit tranendal achter blijft.

[7] 1 Kor. 15:45: "Zo staat er ook geschreven: 'De eerste mens, Adam, werd een levend, aards wezen.' Maar de laatste Adam werd een levendmakende geest."
[8] Johannes 15:5 " Ik ben de wijnstok en jullie zijn de ranken. Als iemand in mij blijft en ik in hem, zal hij veel vrucht dragen. Maar zonder mij kun je niets doen."

Het boekje open 2

Ter gelegenheid van de erfgoeddag 2de deel
13 04 2008

Arma Christi

Een veel voorkomende iconografische illustratie op de bidprentjes voor 1900 zijn de Arma Christi of de marteltuigen waarmee de Heer werd gekruisigd. Het gehele verhaal steunt op het bijbels gegeven van de Deutero-Jesaja[9] waarin de Zaligmaker wordt beschreven – vooraf – aan Zijn komst als de 'ebed Jahweh', de Lijdende Dienaar (letterlijk de 'Knecht des Heren').

[9] Jesaja 40-55. Een moeilijk exegetisch gegeven. Het werd vaker op alle manieren bekenen. Het zou ons te ver leiden om het hier te behandelen.

In het Tweede Testament is Christus Lijdende Dienaar, zoals Johannes Hem noemt "die de zonden van de wereld wegneemt".

De Arma Christi zijn de ladder, de spons, de speer, de dobbelstenen, het kleed waarover gedobbeld wordt, de kruik van Pilatus, die zich de handen wast in onschuld, de rietstengel waarmee hij als spotkoning wordt gewapend, de doornenkroon, de purperen mantel, het losgeld, de haan, de geselkolom, de gesel, de lantaarn van de soldaat die hem gaat halen, de nagels, de hamer…
Al deze voorwerpen moeten de 'sterveling' erop wijzen dat onze hemelse glorie duur werd betaald. Het drukt ons op het hart dat Gods Barmhartigheid groot is: een troost!

Wederliefde

Hij staat aan de deur en Hij klopt. Reeksen prentjes geven de deugden die de gelovige zou moeten beoefenen.
Voor God alleen.

Die themata komen op allerlei vormen terug. Vaak reeksen die we ook in het Frans in onze streken terug vinden: "Don de piété, don de science, don de foi, don de persévérance…"

De gaven van de Heilige Geest, de goddelijke deugden van geloof, hoop en liefde. Ze worden allemaal voorgesteld als ankers van hoop. De momenten van droefheid worden als het ware gunstige tijdstippen om de getroffen mens 'het vermorzeld hart' te doen krijgen dat nodig is om de scheiding van de dood te verwerken. Maar meer nog de pastoraal van de rouwverwerking greep de kans aan om op dat moment de geloofsgenoten tot een diepere godsvrucht te brengen tot de gekruisigde die ze op alle manieren naar voor brachten in zijn lijdensweg en tenslotte in geheel Zijn levensverhaal.

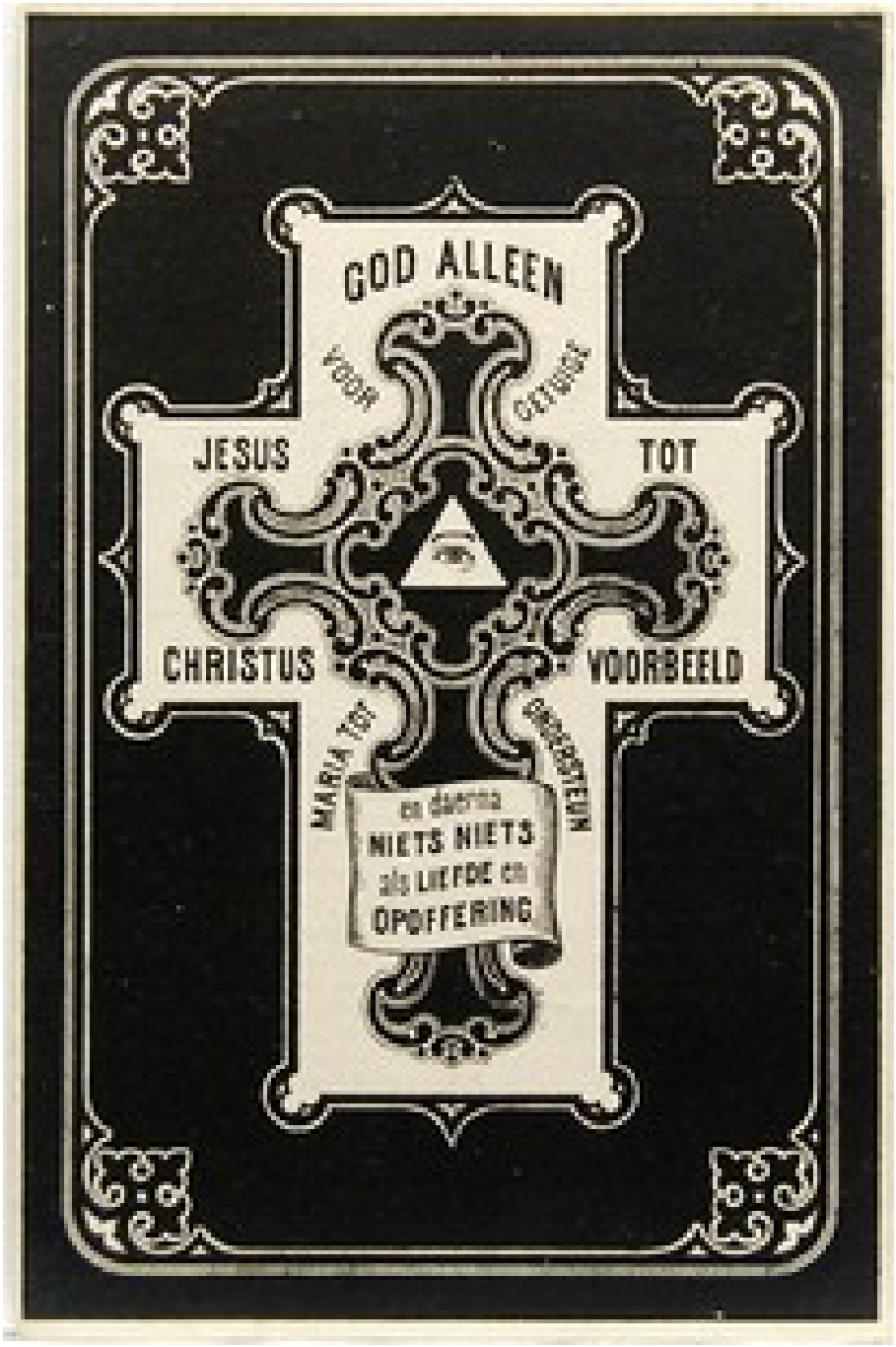

In vele beelden steekt een verachting van het 'blije' element van de Blijde Boodschap. Aan de andere kant wil men de realiteit van lijden en dood niet vluchten en onderlijnt men voortdurend de solidariteit van God-met-ons in de lijdende Christus.

Heiligen

INRI
Bitter
Lÿden
Christi
geef mÿ
kloekte!
Passio
Christi comforta
me!
30

De heiligen nemen een belangrijke plaats in op het toneel van de kerkgemeenschap. Ze worden voorgesteld als model. Tenslotte hebben ze reeds de oogst binnen.
In de gehele heilseconomie waar aflaten een quasi boekhoudkundige aanpak toelieten waren zij het die instructies konden geven.

De ene heilige kwam meer voor dan de andere. Streekheiligen hadden soms de voorkeur. Andere heiligen waren kerkelijk boven aan de lijst. Het spreekt voor zich dat de moeder van de Heer: Maria op allerlei manieren naar voor kwam.

Sint Jozef heeft lang omwille van zijn titel van patroon van de Goede Dood[10] een ereplaats gehad.

Via de rozenkrans had Maria een bijkomstige bonus. Het scapulier dat aan Simon Stock werd gegeven werd drager van genaden. Zo kwam het ook in de beeldengallerij van de bidprentjes.

We kunnen ons ook niet van de indruk ontdoen dat het bidprentje ook uiting gaf aan de gesteltenis van de naastbestaanden en de familie van de overleden De bidprentjes met heiligen en aanverwante themata steken schril af tegen de graf- en kerkhof afbeeldingen met verwijzingen naar de meer seculiere levensopvattingen (afgeknotte zuil, zandloper, zeis).

[10] Hij werd op het ogenblik van zijn dood omringd door de Heilige Maagd en Onze Lieve Heer zelf volgens de apocriefe verhalen.

O groote
menschenvriend,
St. Antonius
van Padua,
wil mij verhooren.
h. A. v. P.

Ste CÉCILE

Fête le 3 Juin
Reine de Grâce
Priez pour nous
SAINTE CLOTILDE

LA MORT DES JUSTES EST PRÉCIEUSE
AUX YEUX DU SEIGNEUR.
DE DOOD DER RECHTVAARDIGEN
IS KOSTBAAR IN DE OOGEN DES HEEREN.
VANOS - DEWOLF
204
ANVERS

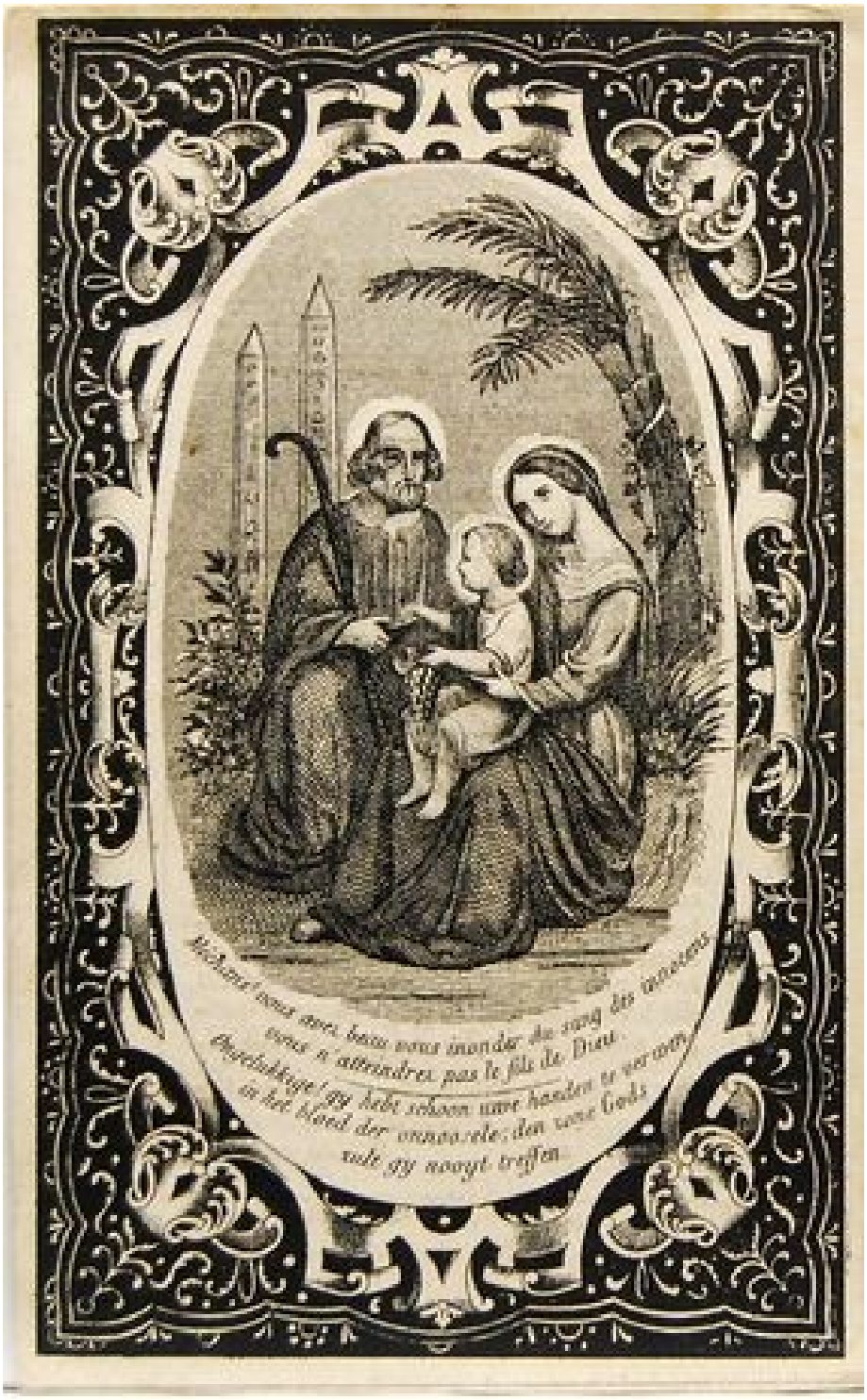

Van deze vorm zijn heel wat prentjes met situaties uit het leven in Nazaret. De Heilige Familie wordt met geijkte symbolen uitgebeeld Maria heeft rozen rond het hart, Jezus een doornenkroon en Jozef bewijst zijn reinheid met de lelie.

De verwijzing naar de rechtvaardige maakt allusie op Jozef uit het Eerste Verbond.

Graf- en kerkhofbeelden

In de volgende beelden wordt de invloed van de secularisatie duidelijk. Er is een gereserveerde religieuze verwijzing, een schuchtere R.I.P[11]
Of het kruis heeft geen corpus, of de kerk staat aan de einder. De treurwilg beslaat geheel het beeld. De begeleidende teksten geven een mengvorm van 'smart' en 'troost'. In veel gevallen houden de teksten toch nog verband met de Eeuwige. Ook zijn de zuilen omver geworpen en verliefd "l'Eternel subsiste d'âge en âge".

Imposante arduinen zerken, kettingen als afbakening van het laatste stukje grond, geven uiting aan het onwrikbare en onomkeerbare van de dood en het ontoegankelijke van de beslissing. De zeis maaide het leven, enkel de knoken hebben een tijdelijke herinnering aan dit tranendal. De fakkel is gedoofd.

De ziel roept om gebed. Dit is de keerzijde waar in de prentjes van de gelovige wordt naar verwezen. Tegenover die attentie wordt in de meer seculiere omgeving verwezen naar de krans die men op het graf kan leggen: het groen en de bloemen die men de overledene gunt. Datzelfde verlangen naar voortbestaan wordt schuchter geuit in de klimop die op vele afbeelding weelderig omhoog rankt.

[11] Requiescat in Pace: Hij ruste in vrede = de kerkelijke zang van het officie voor de overledenen.

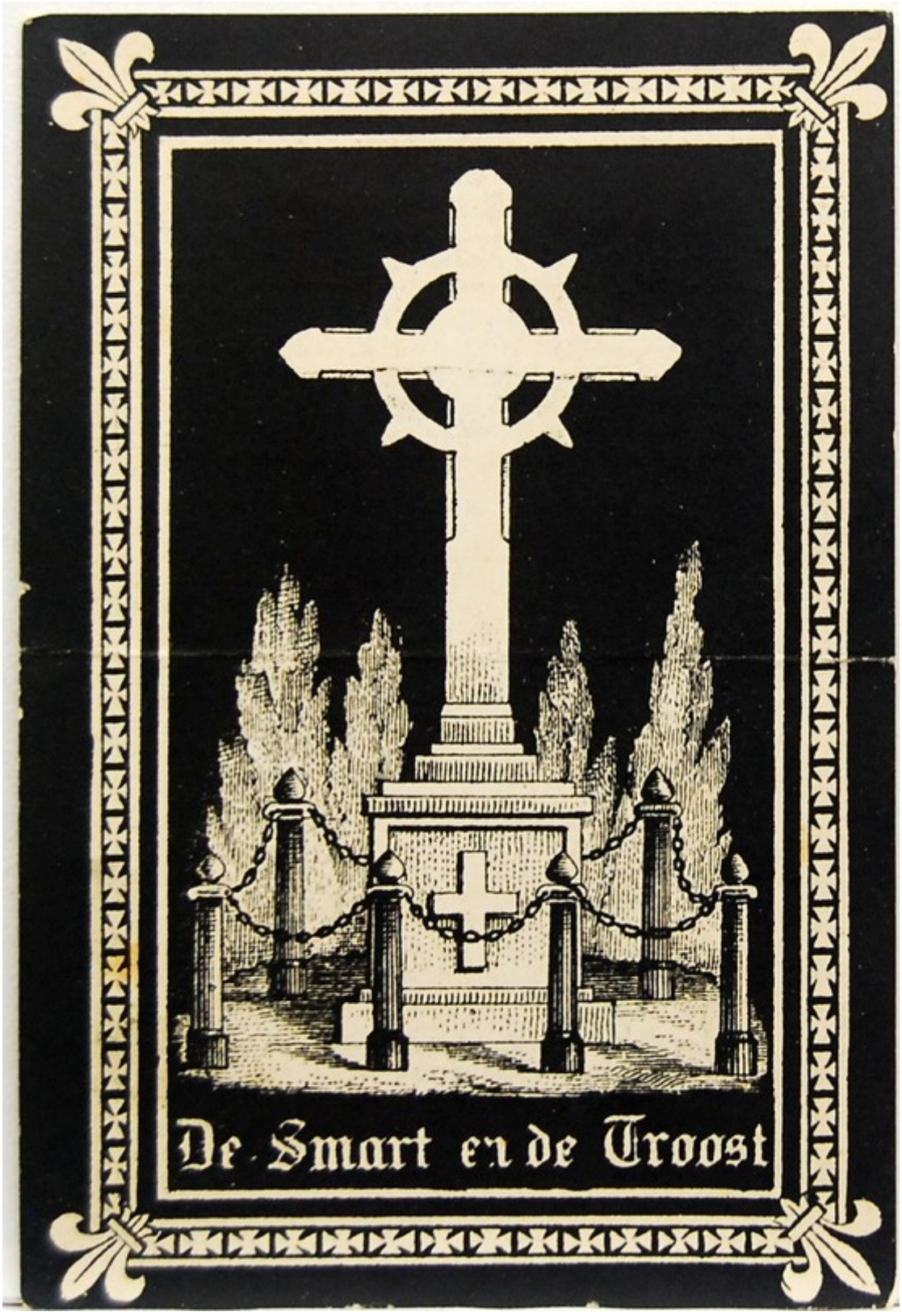
De Smart en de Troost

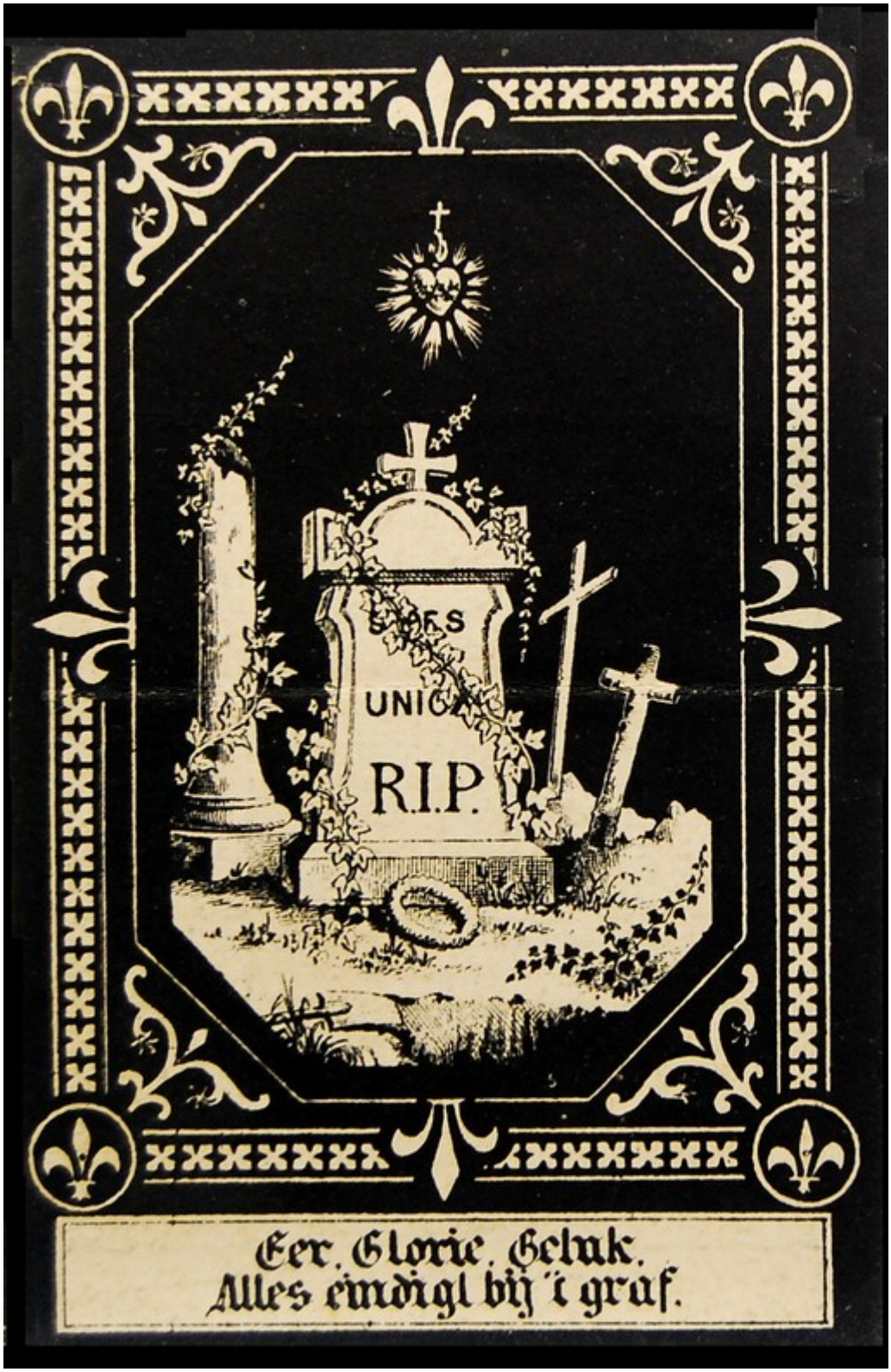

De zieltjes van het vagevuur

Het is bekend dat de R.K.-theologie vermoedt en leert dat de barmhartigheid Gods niet hard is in zijn oordeel. De eerder simpele wijsheid van de moderne criticus die ervan uitgaat dat de kerk voortdurend schermde met de hel blijkt bij nader onderzoek verre van juist te zijn.

De altijd weerkerende verwijzing naar het vuur van het oordeel[12] vraagt een grondiger analyse. Het vuur is een beeld voor de loutering.

De aflaten voor de zieltjes van het vagevuur zijn legio in omvang en specificaties. Wie de catalogus wil inzien die kan terecht op

http://nl.wikipedia.org/wiki/Aflaat

[12] Een schaarse oogst als men zoekt naar het vuur van de hel in de bijbel. De 5x in het boek Openbaringen als "vuurpoel". En dé tekst van 2 Petr. 3:7: "Maar de tegenwoordige hemel en aarde worden door datzelfde woord bewaard om op de dag van het oordeel, waarop de goddelozen ten onder zullen gaan, te worden prijsgegeven aan het vuur." Spreken tot de verbeelding maar gaan om het oordeel op het einde der tijden. De teksten die over de hel zouden kunenn gaan zijn een gerwijzing naar de Gehenna. Maar dit is een apart thema.

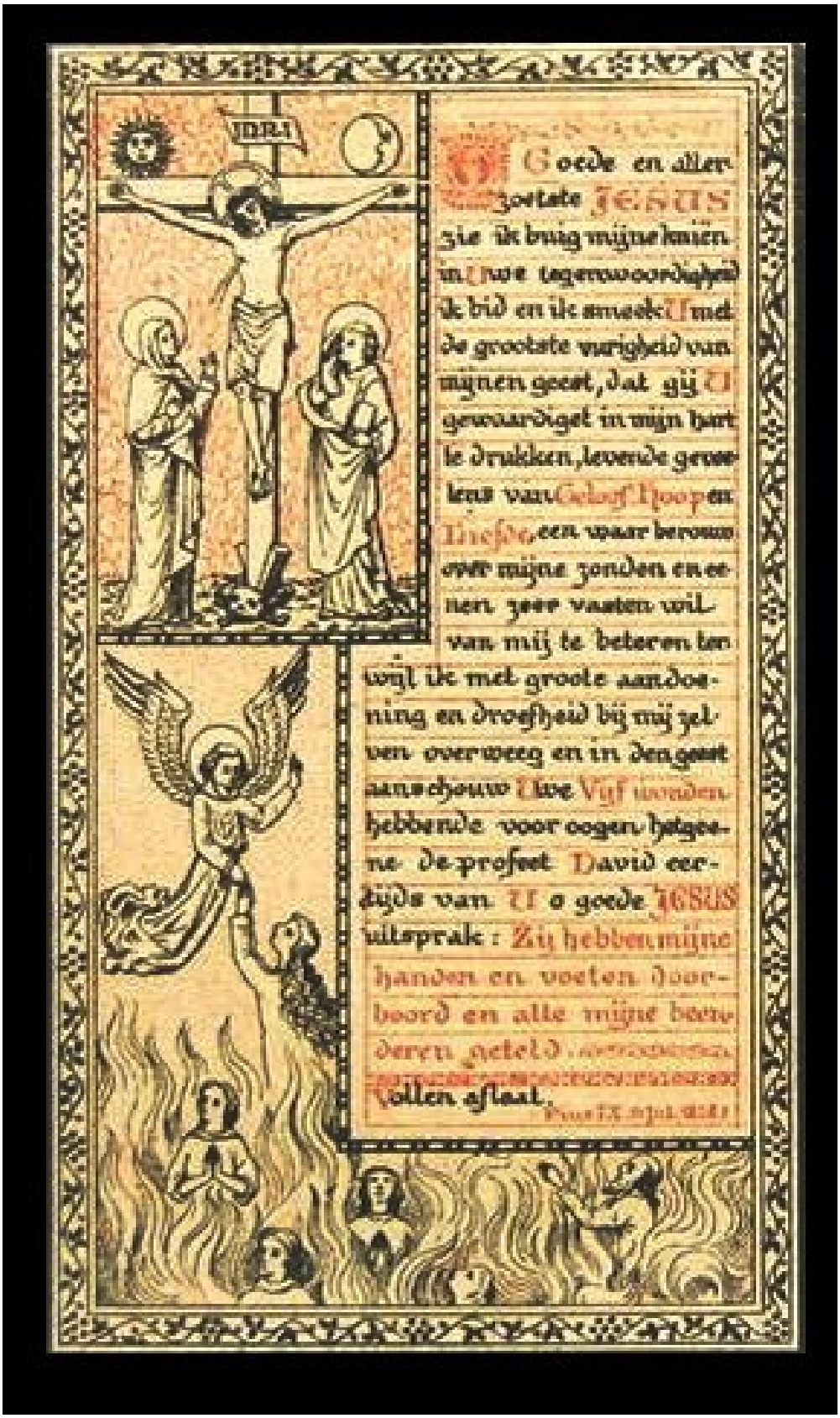

Bepaalde kloosters en kapellen hebben hun eigen aflatenbureau. De berekeningen gaan vaak heel speculatief met de materie om. Je kunt bv. enkel één volle aflaat per dag verdienen, tenzij in het uur van de dood.

Kinderen

Aangezien we een uitvoerige verzameling rond de kinderen toonden in de tentoonstelling hier een beperkt aanbod.

Viooltje : Pensée

Nog vele attributen kunnen een verklaring krijgen. Enkel nog dat.

EEN ENGEL TE MEER IN DEN HEMEL

R ★ I ★ P
SPES MEA

O AME SI DOUCE ET SI PURE,
TON CHER SOUVENIR
ME GARDE ET ME SOUTIENT

HET DENKBEELD VAN GOD.

Inhoudsopgave

REËLE VERWACHTING....1
DE THEOLOGIE....4
GELOOFSWAARHEDEN....4
IN EEN RUIMERE CONTEXT....5
DE FILISOFIE....9
STERVELINGEN....9
OMGAAN MET HET LIJDEN....11
HET KRUIS BRACHT REDDING....13
ARMA CHRISTI....16
WEDERLIEFDE....18
HEILIGEN....20
GRAF- EN KERKHOFBEELDEN....29
DE ZIELTJES VAN HET VAGEVUUR....31
KINDEREN....33
VIOOLTJE : PENSÉE....33